

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ПРОЕКТ “СПРАВЕДЛИВЕ ПРАВОСУДДЯ”

ВИТЯГ

**ЗІ ЗВІТУ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ДУМКИ РОБОТОДАВЦІВ ЩОДО
ЗНАНЬ, ВМІНЬ, НАВИКІВ І ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЯКИМИ
МАЄ ВОЛОДІТИ ВИПУСКНИК ЮРИДИЧНОГО ВНЗ, ЩОБ
ВІДПОВІДАТИ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ РИНКУ ПРАЦІ**

Контракт No. AID-121-C-11-00002

Інформація про Звіт:

Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» / Козьяков С.Ю., Лилик С.В., Лилик І.В., Пирогова Д.І., Красновський О.В. – К.: ВГО «Українська Асоціація Маркетингу», 2015. - 131 с.

Погляди авторів, викладені у даній публікації, не обов'язково відображають офіційну точку зору Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ЗМІСТ

I. Проблема, на вирішення якої спрямоване дослідження	4
II. Зусилля Проекту USAID «Справедливе правосуддя» на вирішення проблеми	4
III. Формат дослідження ринку праці	5
IV. Ключові висновки за результатами дослідження	6
V. Ключові рекомендації за результатами дослідження	9
VI. Очікування за результатами дослідження	10

I. ПРОБЛЕМА, НА ВИРІШЕННЯ ЯКОЇ СПРЯМОВАНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нарікання громадськості на діяльність судів та правоохоронних органів свідчать про потребу реформування юридичної освіти в Україні. Проведені в попередній період тематичні дослідження підтвердили, що зміст і методологія підготовки правників в українських вищих правничих школах зберігають радянські підходи, що негативно впливає на розуміння права студентами-правниками та імідж правничої професії. Невиправдано повільно відбувається перехід до викладання та засвоєння студентами питань філософії й принципів права, оволодіння цінностями правової держави та осмислення забезпечення нової якості і ролі правника та правничої професії у вільному демократичному суспільстві¹.

В Україні досі відсутні рамка кваліфікацій правничої професії, професійні стандарти правничої професії та національний стандарт юридичної освіти. Зміст юридичної освіти наразі визначається проектом стандарту юридичної освіти, розробленим у 2004 році,² і закріпленим у навчальному плані - регуляторному документі вищого навчального закладу.

Такий стан речей є незадовільним і вимагає рішучих кроків задля реформи юридичної освіти.

II. ЗУСИЛЛЯ ПРОЕКТУ USAID «СПРАВЕДЛИВЕ ПРАВОСУДДЯ» НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

З метою модернізації юридичної освіти, підвищення її якості та орієнтації на потреби роботодавців Проект USAID «Справедливе правосуддя» (далі - Проект) ініціював та фінансово підтримав проведення дослідження задля з'ясування очікувань ринку праці. Зібрані дані надалі можуть прислужитися у справі вироблення Національної рамки кваліфікацій (НРК) правничої професії та стандартів правничої професії, які, відповідно до Закону України «Про вищу освіту»³, мають враховуватися підчас розробки національного освітнього стандарту.

Тематичне дослідження очікувань ринку праці виконувалося ВГО «Українська Асоціація Маркетингу» з метою:

- отримання достовірної інформації про бажаний роботодавцями обсяг знань, перелік навичок, вмінь та професійних цінностей, які мають бути сформовані у випускника правничої школи;
- з'ясування зацікавленості фахових спільнот українських правників бути залученими до процесу вироблення професійного стандарту правничої професії та участі у формуванні національного стандарту юридичної освіти;
- обговорення результатів дослідження з ключовими інституціями, зокрема Міністерством освіти і науки та Міністерством юстиції України, та експертами в рамках загальнонаціональних зусиль щодо впровадження положень Закону України «Про вищу освіту» та розробити механізм для подолання розриву між навчальними програмами юридичних шкіл і реальними очікуваннями роботодавців щодо дипломованих юристів в Україні.

¹ Ділей Свенсон, Фінлей Янг. Оцінка процесів забезпечення якості правничої освіти на юридичному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка. /Звіт із рекомендаціями з вдосконалення внутрішньої політики забезпечення якості правничої освіти. - Львів, - 2014 рік - С. 11 / на правах рукопису

² Див. Звіт «Стан юридичної освіти та науки в Україні» http://upf.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/legal-education-report_final_ENG-tr.pdf, - С. 29-34.

³ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 [Електронний ресурс]: Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua>laws/show/1556-18> -Заголовок з екрану

Нині Закон України «Про вищу освіту» надає можливість роботодавцям та фаховій спільноті більш дієво взаємодіяти з сферою освіти, а саме:

- вимагає включення до складу Науково-методичної ради представників роботодавців, їх об'єднань, а також професійних асоціацій (ч. 6 ст. 13 цього Закону);
- встановлює можливість входження представників роботодавців, їх організацій, їх об'єднань та професійних асоціацій до складу експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (ч. 1 ст. 21 цього Закону);
- встановлює, що стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляються Міністерством освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих об'єднань організацій роботодавців (ч. 6 ст. 10 цього Закону);
- передбачає можливість включення до складу екзаменаційної комісії, що здійснює атестацію осіб, які здобувають ступінь бакалавра чи магістра, представників роботодавців та їх об'єднань (ч. 2 ст. 6 цього Закону).

Отримані результати дослідження мають сприяти:

- Міністерству освіти і науки України в реалізації його повноважень щодо систематичного відстеження і аналізу потреб ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів, а також з'ясування думки роботодавців щодо формування показників державного замовлення на підготовку правників для ринку праці (п. 3, 11 ч. 1 ст. 13 цього Закону);
- Міністерству юстиції України налагодити дієву співпрацю з освітянською та фаховою спільнотою задля організації разом із Міністерством освіти і науки України роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальністю «Правознавство» у навчальних закладах, надання пропозиції щодо підготовки юридичних кадрів, внесення до відповідних органів управління освітою пропозиції щодо вдосконалення роботи, пов'язаної з вивченням права у вищих навчальних закладах (п. 25 Положення про Міністерство юстиції України⁴).

Це дослідження має також допомогти Уряду забезпечити широку участь представників роботодавців у підготовці та прийнятті рішень, що стосуються регулювання взаємодії складових системи вищої освіти та її функціонування (п. 7 ч. 2 ст. 12 цього Закону).

Таким чином, дослідження, що було ініційоване Проектом, має великою мірою сприяти налагодженню змістовного діалогу між органами управління якістю юридичної освіти, правничими школами та роботодавцями задля залучення останніх до механізмів управління та забезпечення якості юридичної освіти, а також її контролю з метою встановлення відповідності змісту освіти вимогам ринку праці.

III. ФОРМАТ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ

1) **Першим етапом** стало проведення кабінетного дослідження нинішньої ситуації у системі юридичної освіти через аналіз інформації про діяльність громадських та самоврядних організацій юридичної і дотичної сфери, характер публічної дискусії з метою виявлення проблем та визначення груп експертів для кількісного та якісного досліджень;

⁴ Положення про Міністерство юстиції України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. №228[Електронне джерело]: /Режим доступу: // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF> – Заголовок з екрану

2) **На другому етапі** проведено польове дослідження, під час якого було опитано 416 осіб, серед яких - роботодавці юридичної сфери: керівники юридичних підрозділів органів державної влади, власники, керівники і менеджери підприємств та організацій приватного сектору у сфері юридичної практики;

3) **На третьому етапі** відбулася перевірка доцільності рекомендацій, отриманих під час польового дослідження. Для цього були проведені глибинні інтерв'ю з представниками громадських і самоврядних організацій юридичної та дотичної сфери; представниками профільних ВНЗ; керівниками юридичних служб та менеджерами з персоналу підприємств - разом 41 особа, та фокус групі обговорення у Одесі, Львові, Києві, Харкові. Представники Міністерства юстиції та МОН України взяли участь у розробці відповідних анкет та наданні підтримки у подальшому проведенні дослідження, в тому числі у роботі фокус-груп. Результатом дослідження стало формування переліку основних вимог до правників з боку представників ринку праці та окреслення проблем в освітянській сфері та шляхів їх вирішення;

4) **На четвертому етапі** було напрацьовано проект Рекомендацій з наближення юридичної освіти в Україні до вимог ринку праці та підготовлено їх обговорення фаховою громадськістю й представниками МОНу та Мінюсту на круглому столі, який відбувся 4 грудня 2014 р.

IV. КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1) В процесі дослідження виявлено головні недоліки існуючої системи юридичної освіти:

- випускники мають проблеми з розумінням професійних цінностей;
- невміння випускників застосовувати на практиці набуті теоретичні знання;
- брак у них практичних вмінь і навичок.

Загальна оцінка роботодавцями та експертами якості юридичної освіти в Україні: «задовільно» (теорія - «добре», практичні вміння і навички - «погано»).

Було з'ясовано, що половина роботодавців не надають значення тому, диплом якого саме вітчизняного ВНЗ здобув випускник. При доборі працівників успішні компанії розробляють та впроваджують власні системи оцінки рівня підготовки молодих фахівців.

2) До переліку ВНЗ, випускникам яких все ж надається певна перевага іншою половиною опитаних роботодавців, входять класичні університети, що слугує підтвердженням якості підготовлених ними молодих фахівців. Група лідерів: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Львівський національний університет ім. І. Франка, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеський національний університет ім. І. Мечникова.

3) Експерти сходяться в думці, що з **впровадженням в життя положень нового Закону України «Про вищу освіту» (насамперед - в частині зміни підходів до державного замовлення і відповідно фінансування) з'явиться реальна конкуренція між ВНЗ за абітурієнтів й рейтинг ВНЗ зміниться.**

У суспільстві (у фаховому середовищі, серед роботодавців установ, організацій та підприємств різних галузей і форм власності, профільних освітян, профільних ЗМІ тощо) є усвідомлення неминучості кардинальних змін у національній системі підготовки фахівців юридичної сфери. Роботодавці та експерти мають легітимний інтерес до участі в роботі по визначенню вимог до внесення змін в навчальні програми юридичних вишів, а саме -

переліку необхідних профільних компетенцій, юридичних дисциплін та предметів прикладного характеру, які будуть формувати у студентів практичні вміння і навички, а також допоможуть їм оволодіти системою професійних цінностей, відданість яким мають сповідувати правники у правовій державі з огляду на особливий (саморегульований) статус їхньої професії.

4) Щодо змісту навчальних програм для студентів юридичної школи за освітнім ступенем «Бакалавр права» 50% опитаних роботодавці визнали «дуже потрібно» такі предмети:

- **обов'язкові профільні предмети:** Цивільне право, Цивільний процес, Конституційне право та права людини, Господарське право, Адміністративне право, Кримінальне право, Трудове право, Господарський процес, Кримінальний процес, Податкове право, Теорія права, Теорія держави, Юридична психологія.
- **обов'язкові предмети, які розвивають практичні навички і вміння:** Юридичний аналіз/підготовка юридичних висновків, написання/складання юридичних текстів, Професійна етика, Основи комунікації, Основи самоорганізації, планування та керування часом, Програмне забезпечення для юристів, Робота в команді, Правничий аналіз/письмо та риторика, Професійна етика, Іноземні мови.
- **професійні цінності,** які потрібно засвоїти та поділяти молодим правникам: повага до права/закону, справедливість, толерантність, професійна незалежність, принциповість, лояльність до клієнта, запобігання конфлікту інтересів.

5) За підсумками обговорення у фокус-групах та під час засідання у форматі круглого столу, означені переліки обов'язкових профільних юридичних предметів та предметів, що розвивають практичні навички і вміння, визнано достатніми для формування обов'язкової навчальної програми юридичної школи на етапі здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». На думку експертів, подальше розширення кола обов'язкових предметів може призвести до перенавантаження навчального процесу.

6) Серед опитаних роботодавців та експертів існує думка про доцільність розмежування юридичної освіти на три напрями підготовки, а саме: «Правознавство», «Міжнародне право», «Правоохоронна діяльність». В той же час при обговоренні на фокус групах та під час круглого столу було запропоновано підготовку студентів за напрямом «Правоохоронна діяльність» виділити з напрямку юридичної освіти. При цьому учасники наголошували на принциповій важливості зняти репресивний нахил у підготовці кадрів для правоохоронної системи.

7) У середовищі роботодавців (60%) та експертів (85%) є розуміння необхідності розробки і впровадження професійних стандартів та детальних кваліфікаційних вимог за окремими напрямками професійної діяльності, проте бракує знання щодо їх змісту, функцій та механізмів розробки. Лише окремі експерти знайомі зі змістом визнаних міжнародних і зарубіжних національних професійних стандартів юридичного профілю. Більшість опитаних роботодавців та експертів вважає, що це є завданням насамперед профільних національних громадських і самоврядних організацій, яким у цьому питанні доцільно взаємодіяти з державою і профільними міжнародними організаціями й узгоджувати напрацювання з учасниками профільної діяльності за відкритими і прозорими процедурами.

8) Опитування роботодавців сприяло виявленню організацій, які мають реальну членську базу і представницькі повноваження (Національна асоціація адвокатів України, Асоціація правників України, Спілка адвокатів України, Асоціація адвокатів України, Союз (спілка)

юристів України, Нотаріальна палата України). Дві третини експертів засвідчили інституційну зацікавленість організацій, лідерами чи членами яких вони є, долучитися до процесу формулювання та практичного впровадження професійних стандартів діяльності. На даному етапі з ініціативою розробки професійних стандартів виступає Асоціація адвокатів України.

9) Загальна позиція експертів за підсумками обговорення у фокус-групах:

- освітній стандарт має спиратися на професійні стандарти за напрямками юридичної діяльності;
- освітній стандарт має розроблятися спільно роботодавцями/учасниками профільної діяльності та освітянами;
- освітній стандарт - це механізм визначення переліку та змісту предметів, їх співвідношення, організації практики, процедур оцінки знань, методів формування практичних вмінь та навичок. Основний критерій оцінки ключових знань, вмінь, навичок та професійних цінностей - їх відповідність потребам роботодавців та фахових спільнот.

Таким чином, важливим кроком до реформи навчальних програм юридичних шкіл України є розробка і впровадження професійних стандартів за основними напрямками діяльності у юридичній сфері. За означених умов опитування роботодавців та експертів не дає можливості на основі їх відповідей сформулювати базові пропозиції щодо змісту навчальної програми професійної освіти правників.

10) Процеси вироблення, опрацювання, обговорення та впровадження професійних і освітніх стандартів мають носити публічний характер. За підсумками обговорення у фокус-групах визначено завдання, які мають вирішуватися спільно роботодавцями / фаховими спільнотами і освітянами у процесі публічного обговорення та розробки освітнього стандарту. Це - зміст конкретних дисциплін, визначення ваги кожної компетенції та / або практичної навички, критерії оцінки ключових знань, вмінь, навичок та професійних цінностей для оцінювання студентів-правників у процесі опанування програми за освітнім ступенем «Бакалавр права». При цьому має бути повага до автономії вишів та братися до уваги спеціалізація юридичних шкіл.

11) Встановлено, що об'єктивною перешкодою на шляху взаємодії навчальних закладів та роботодавців / фахових спільнот є слабкість місцевих організацій фахових організацій юридичного профілю, фактична відсутність у них взаємодії з освітянами на рівні навчального закладу. Також у процесі обговорення неодноразово відзначалося, що процес узгодження освітнього стандарту з потребами роботодавців / фахових спільнот означатиме суттєвий (іноді - кардинальний) перерозподіл навчального навантаження, необхідність освоєння викладачами нових знань, стосовно багатьох дисциплін - необхідність поглибленої розробки науково-практичної проблематики (наприклад, щодо цивільного права; заінтересованість у фахівцях з цивільного права сьогодні вийшла для роботодавців на перший план).

12) В Україні існує мережа громадських і самоврядних фахових організацій юридичної сфери, а також громадських організацій дотичних сфер. Проте жодна вітчизняна громадська і самоврядна організація юридичної сфери не має досвіду розробки і впровадження професійних стандартів, кваліфікаційних вимог та відповідних сертифікаційних програм, узгоджених з учасниками відповідних ринків чи сфер діяльності. В Україні наразі також немає громадських і самоврядних організацій освітян, які б займалися розробкою і впровадженням освітніх юридичних стандартів у співпраці / взаємодії з учасниками профільних ринків. Водночас у Києві та в інших великих містах України є певна кількість

фахівців, які суміщають юридичну практику (переважно – адвокатуру) з одночасним викладанням у вищій школі, тобто володіють практичним досвідом і передовими теоретичними знаннями, знають механізм діяльності навчальних закладів тощо.

13) В Україні в юридичній сфері наразі немає практики дієвої взаємодії державних установ, навчальних закладів та роботодавців / фахових спільнот. Опитування експертів засвідчило, що розробка і впровадження нормативно-правових актів здійснюється без взаємодії з освітянами, профільними фаховими спільнотами і роботодавцями.

14) За сучасних умов ефективно і оперативне реформування системи юридичної освіти в Україні можливе лише через запозичення досвіду, використання напрацювань Європейського Союзу, США, інших розвинених країн, з урахуванням інтересів й розуміння учасників профільних ринків / сфер діяльності.

15) Вигоди, які цільові аудиторії отримали завдяки участі в цьому проекті в рамках співпраці з Проектом USAID «Справедливе правосуддя» чи іншими донорами на даному етапі, а також в подальшому можна класифікувати так:

- практична допомога у налагодженні діалогу та взаємодії роботодавців / фахових спільнот та освітян;
- опрацювання та застосування методології вироблення професійних стандартів та кваліфікаційних вимог, насамперед через аналіз відповідей в регулярних опитуваннях роботодавців та експертів на запитання анкет;
- допомога у налагодженні відповідального і прозорого діалогу роботодавців / фахових спільнот та освітян - з профільними державними органами, насамперед МОН та Міністерством юстиції - через взаємну участь їх представників в тематичних заходах;
- допомога у вивченні та популяризації досвіду зарубіжних країн у справі розвитку і впровадження професійних та освітніх стандартів юридичної сфери, цивілізованих механізмів нормативно-правового регулювання, взаємодії з державою тощо.

V. КЛЮЧОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рекомендації підготовлені до уваги профільних центральних органів виконавчої влади (МОН та Міністерство юстиції України) та Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, правничих шкіл, фахових організацій, які мають членську базу та провадять діяльність в інтересах своїх членів і фахових спільнот в цілому, міжнародних донорських організацій, заінтересованих у реформі юридичної освіти в Україні, а також профільних ЗМІ.

За підсумками обговорення результатів дослідження під час круглого столу 04 грудня 2014 р. в м. Києві за участі представників Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції України, роботодавців, фахових спільнот, провідних правничих шкіл та асоціацій студентів-правників, було погоджено такі рекомендації:

1. Рекомендувати Міністерству освіти і науки та Міністерству юстиції України:

1) підтримати процес подальшого публічного обговорення шляхів модернізації юридичної освіти і ролі правників в умовах демократичної правової держави та за широкого залучення роботодавців розробити комплексну стратегію реформи юридичної освіти й плану дій на її ефективне впровадження;

2) офіційно визнати, що стандартизація юридичної освіти та наближення її змісту до сучасних вимог ринку праці є важливими цілями реформи юридичної освіти, що мають бути зафіксовані у стратегії реформування юридичної освіти та плані дій на її впровадження;

3) надати належної ваги результатам дослідження думки роботодавців та експертів при розробці національного стандарту юридичної освіти та перегляді змісту освітніх програм для правників, зокрема з метою визначення переліку обов'язкових предметів для засвоєння обсягу теоретичних знань, формуванню практичних вмінь, навичок й оволодіння знаннями про професійні цінності, якими має оперувати випускник правничої школи, щоб відповідати сучасним потребам ринку праці.

4) у співпраці з професійними організаціями правників налагодити постійну, системну взаємодію у роботі по формуванню рамки кваліфікації правничої професії та на її основі - розробки національного стандарту юридичної освіти. Форми та механізми такої взаємодії мають стати предметом публічного обговорення.

2. Рекомендувати Міністерству юстиції України ініціювати процес формування переліку професійних стандартів за основними напрямками діяльності правників (суддя, адвокат, прокурор, нотаріус, юридичний радник/юрисконсульт), залучивши до співпраці фахові організації правників.

3. Рекомендувати Міністерству юстиції, Міністерству освіти і науки України, уповноваженим органам самоврядних фахових організацій правників долучитися до ініціативи Асоціації адвокатів України й взяти участь в роботі з напрацювання національних професійних стандартів з урахуванням міжнародних зобов'язань держави, ролі правників в демократичному суспільстві і в правовій державі.

4. Рекомендувати фаховим та донорським організаціям підтримати зусилля Уряду по модернізації освіти правників в Україні.

VI. ОЧІКУВАННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Очікується, що отримані результати проведеного дослідження сприятимуть розвитку співпраці всіх заінтересованих в реформі юридичної освіти сторін, вплинуть на розгортання процесу формування публічної політики щодо забезпечення якості юридичної освіти та інструментів її впровадження, а також спонукають до переформатування навчальних програм з урахуванням сучасних вимог ринку праці.

Також очікується, що результати дослідження сприятимуть консолідації зусиль Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції України, роботодавців та професійних об'єднань правників, провідних правничих шкіл та асоціацій студентів-правників у процесі формуванні базових документів для покращення якості підготовки правників, а саме - вироблення **рамки кваліфікацій правничої професії, стандартів правничої професії** за основними напрямками діяльності, а також **національного стандарту юридичної освіти** задля її наближення до сучасних потреб ринку праці.